

EPIKA

Dunja Fališevac

Uvod

Nastavljajući se na poetološke zasade humanističke i renesansne epike, koja je u hrvatskoj književnoj kulturi oblikovala nekoliko poetički i estetski značajnih epskih modela, primjerice biblijski (M. Marulić: *Judita*) i povijesni ep (B. Krnarutić: *Vazetje Sigeta grada*), tijekom XVII. i XVIII. stoljeća u hrvatskoj književnoj kulturi nastaju brojna epska, narativna djela u stihu te su ona zacijelo najzastupljeniji i najprošireniji književni rod. Stihovana epika, oblikujući se u raznorodne vrste i podvrste, obnaša u tom razdoblju u hrvatskoj kulturi različite književne i izvanknjiževne funkcije, a strukturirana je po normama različitih poetičkih i estetičkih paradigmi: naraciju u stihu tijekom XVII. i u prvoj polovici XVIII. stoljeća obilježit će barokna poetička načela,¹ dok će od sredine XVIII. stoljeća na većem dijelu hrvatskog prostora dominantnim postati jednostavniji tip naracije u stihu koji se u hrvatskoj književnoj kulturi određuje kao prosvjetiteljski.² Pa dok su narativna djela koja nastaju u razdoblju baroka obilježena visokoestetičkim motivacijama, velik broj epskih djela koja nastaju od sredine XVIII. stoljeća teži jednostavnosti i istinitosti, a namijenjena su svim slojevima društva. Tako se upravo na primjeru reprezentativnih epskih žanrova vrlo jasno uočava poetički, estetički i sociološki rez u hrvatskoj književnoj kulturi sredinom XVIII. stoljeća, a taj je rez bio izazvan demokratskim promjenama koje su obilježile kulturni život cjelokupne zapadne Europe.

S obzirom na rasprostranjenost epskih djela u pojedinim hrvatskim zemljama u drugoj polovici XVIII. stoljeća u književnom životu počinju sudjelovati i one hrvatske regije koje su do tada poznavale samo pučko-nabožnu književnost: pomalo će se oblikovati epska djela u slavonskoj književnosti u sjeveroistočnoj Hrvatskoj, u kajkavskoj književnosti sjeverozapadne Hrvatske sa središtem u Zagrebu, kao i u književnom krugu nazvanom »ozaljski jezični i književni krug«, a koji je djelovao na dvoru plemića Petra Zrinskog, u gradovima Oslju i Čakovcu.³ Ukratko, korpus djela u kojima se u stihu pripovijeda o nekim važnim društveno-povijesnim događajima, kao i o drugim temama važnim za život naroda u hrvatskoj je književnosti XVII. i XVIII. stoljeća mnogo veći nego što je to bio epski korpus hrvatske književnosti XVI. stoljeća. Stihom se u XVII. i XVIII. stoljeću pripovijedalo o povijesnim događajima, o religioznim istinama i sadržajima iz Biblije i života svetaca, stihom se poučavalo o zemljoradnji, stihom se slavilo, tužilo, šalilo, rugalo, pa čak i filozofiralo. Prozna su djela - ne uzmemo li u obzir propovijedi, katekizme, hagiografije i raznolika svjetovna pučka djela kao što su kronike i kalendari - sve do kraja XVIII. stoljeća vrlo rijetka, gotovo slučajna. Nepostojanju estetski značajnijih prozanih epskih vrsta - ponajprije romana i pripovijetke - najvjerojatniji je razlog malobrojnost građanske čitalačke publike, odnosno činjenica da je postojeća građanska čitalačka publika, zacijelo bilingvalna (talijanski na jugu, njemački na sjeveru) navedene prozne oblike konzumirala na stranim jezicima.

Epika u doba baroka

U razdoblju od kraja XVI. pa sve do kraja XVII. stoljeća, a koje se u hrvatskoj književnoj historiografiji označuje kao doba *baroka*, narativna su djela u stihu neobično brojna, žanrovski su raznolika, a pričom koju oblikuju često vrlo opsežna: U XVII. je stoljeću hrvatska epika proširila

krug svojih tematskih interesa, javlja se na širem prostoru, a u književno najproduktivnijoj regiji - u dubrovačko-dalmatinskoj - nastaju epska djela koja će uskoro postati modelom i uzorom naraciji u stihu u drugim dijelovima hrvatskih zemalja.⁴

Tematska analiza, analiza fabula i sadržaja hrvatske epike koja nastaje u doba baroka pokazuje da se ta djela mogu podijeliti u nekoliko epskih podvrsta.

Na samom početku XVII. stoljeća nastaje narativni spjev zadarskog epika Jurja Barakovića (1548 - 1628) *Vila Slovinka*. Bez jedinstvene i konzistentne priče, s brojnim i nemotiviranim temama, u *Vili Slovinki* prepleću se elementi novovjekovnih epskih djela (slavljenje zavičajne prošlosti, ideologemi slovinstva) s elementima tradicionalnih, iz srednjovjekovlja naslijeđenih epskih oblika (košmarsko prepletanje sna, vizija i jave, alegorije), te se ovo djelo u književnoj povijesti tumačilo i kao djelo medievalne provenijencije, ali i kao djelo koje nagovještuje razdoblje manirizma, odnosno baroka.⁵

Međutim, najveći broj narativnih tekstova u stihu koji nastaju u XVII. stoljeću zaokupljen je temama koje obrađuju neki važan i za užu zajednicu relevantan povijesni događaj.⁶ U tu grupu *povijesnih epova* pripada prvenstveno *Osman* Ivana Gundulića (1589 - 1638).⁷ Po svojoj strukturi *Osman* je prvi hrvatski povijesni ep koji ne opjevava neku udaljenu prošlost, nego suvremenost; tema koju ep obrađuje hoćimska je bitka koja se vodila između Poljaka i Turaka 1621. i tragična pogibija sultana Osmana od ruku vlastitih vojnika u Carigtadu 1622. godine. Suvremenu povijesnu gradnju Gundulić je oblikovao u razgranatu epsku fabulu bogate i razvedene kompozicije.⁸ No, nije samo povijesni svijet predmet interesa Gundulićeva pripovjedača: u ep su upletene i brojne fikcionalne, mahom romantično-viteške epizode koje su skladna protuteža težini povijesnih zbivanja - velikom sukobu kršćanskog i muslimanskog svijeta i zatim borbi za vlast između legitimnog vladara i pobunjene vojske. Stilom bogatim metaforama, figurama dikcije i končetoznim postupcima, Gundulić je povijesna zbivanja opisao s pozicija kršćanina, Slavena, dubrovačkog rodoljuba, plemića i političkog legitimista. Strukturirajući takav epski svijet, Gundulić je stvorio djelo naglašeno kršćansko-slavenske ideologije, a preplećući povijesnu gradnju s viteškim epizodama, u kojima junačke i lijepe djevojke svojim dvobojima, hrabrim pothvatima i strastvenim ljubavima zovu čitatelja u svijet mašte, stvorio je i izrazito romantičan spjev, koji je već u prvoj polovici XIX. stoljeća zauzeo mjesto klasičnog djela hrvatske književnosti. Za razliku od talijanskih epika, koji su posezali za gradom iz daleke prošlosti, za razliku od Tassova *Oslobođenog Jeruzalema*, koji je - osim u suvremenoj temi - u mnogočemu bio književnim uzorom Gundulićevu spjevu,⁹ *Osman* obrađuje aktualnu temu. Pa iako je i kršćansko etičko shvaćanje povijesti prisutno u epu,¹⁰ u fabularnoj obradi povijesne teme zrcale se suvremene doktrine o povijesti kao političkoj činjenici: politika se, naime, u Gundulićevu djelu, a pod utjecajem makijavelističkih tumačenja vlasti i države, shvaća kao autonomna, od kršćanske eshatologije relativno nezavisna ljudska djelatnost. Tim je karakteristikama *Osman* prvo epsko djelo u hrvatskoj književnosti u kojem se jasno razabire sekularno razumijevanje povijesne stvarnosti.

Povijesne teme kao grada za epske oblike obilježiti će velikim dijelom naraciju u stihu u cijelom XVII, kao i u prvoj polovici XVIII. stoljeća. Pod izravnim utjecajem *Osmana* oblikovani su i dtugi veliki povijesni epovi¹¹ hrvatske književnosti XVII. stoljeća: to je *Dubrovnik ponovljen* Jakete Palmotića Dionorića (1623 — 1680) u kojem se u dvadeset pjevanja opjevava tragičan dubrovački potres 1667. godine i težak politički položaj u kojem se Grad našao poslije potresa zbog i mletačkih i turskih presezanja za vlašću nad slobodnom Republikom. U brojnim epizodama opjevana je i privatna sudbina glavnog epskog lika Jakimira, sudbina koja se podudara sa životom samog pjesnika Jakete Palmotića Dionorića, po čemu ep nosi neke karakterisrike romana.

Oh
nas
29,
bra
Ču

Na
hrv
hrv
Iva
živ
pov
ron
pol
tur:
pis
Osi
kla
hrv
obl
nac
ide
pol
var

LII
Pet
Ad
Sir
Ve
Pet
Ad
sad
i li
ops
ep
pje
opj
tra;
Šul
Sig

Veliki povijesno-religiozni ep korčulanskog pjesnika Petra Kanavelića (1637 - 1719) *Sveti Ivan biskup trogirski* ne opjevava, doduše, suvremenu, nego udaljenu povijesnu temu:¹² u epu se u dvadeset i četiri pjevanja pripovijeda povijesna epizoda o napadu ugarskog kralja Kolomana na Zadar, kao i legenda iz XII. stoljeća o trogirskom biskupu svetom Ivanu, koji svojim čudesnim moćima spašava grad Zadar. Kao i u *Osmanu*, tako i u *Svetom Ivanu* povijesno-religiozna priča ispresijecana je raznorodnim i brojnim ljubavno-viteškim epizodama, u kojima junaci-vitezovi i po nekoliko puta mijenjaju identitet i u kojima se događaju i pripovijedaju svakakve nevjerojatne zgone gdje sudjeluju i žene-ratnice. Tako Kanavelićev ep nedvojbeno slijedi poetiku Tassova *Oslobođenog Jeruzalema* i Gundulićeva *Osmana*.

Povijesnu temu - tragičnu povijest zauzeća Sigeta 1566. godine od strane Turaka i junačku smrt njegovih branitelja na čelu s Nikolom Šubićem Zrinskim - obraduje i *Opsida sigetska* Petra Zrinskog (1621 - 1671), prijevod i prerada mađarskog epa Petrova brata Nikole Zrinskog.¹³ I u *Opsidi sigetskoj* prepleću se povijesni sadržaji s onima fikcionalnima, slično kao i u Gundulićevu *Osmanu*. Istu je temu opjevao i Pavao Pvitter Vitezović (1625 - 1713) u djelu epsko-lirske strukture pod naslovom *Odiljenje sigetsko* (Linz, 1684), a u kojemu se o padu Sigeta ne pripovijeda u obliku

konzistentne fabule, nego kao svojevrsna lirski reminiscencija, u obliku brojnih dijaloga, pohvalnica i epitafa raznih u zbilji postojećih, ali i fikcionalnih osoba i alegorija (vila, porušeni Siget, orao itd.), sve iz perspektive vremena nakon sigetske katastrofe. Po vremenu nastanka i intencijama Vitezovićev je spjev zapravo reakcija na suvremena politička previranja (zrinsko-frankopanska urota, pogubljenje Petra Zrinskog i F. K. Frankopana u Bečkom Novom Mjestu 1671. godine) i ima naglašeni politički kontekst.¹⁴ Gundulićev je ep istovremeno nasljedovao i Petar Bogašinović (oko 1625 - 1700) u epiliju *Beča grada opkruženje od cara Mehmeta i Kara Mustafe velikoga vezijera* (Linz, 1684), u kojem se opjevava opsada Beča od strane Turaka 1683. godine.

Sva navedena djela povezuje u jednu grupu, u identičan epski model ne samo tematika - ona povijesna - nego isto tako tendencija da se povijesni svijet prikaže u svojoj kompleksnosti, s jasnim pripovjedačkim stavovima o smislu i svrhovitosti povijesti. I u tim se epovima, kao i u *Osmanu*, kršćansko shvaćanje povijesnih događaja prepleće sa sekularnim razumijevanjem teške povijesne stvarnosti, odnosno povijesni događaji prikazuju se kao relativno samostalna i o božanskim principima neovisna ljudska događanja. Osim toga, navedeni su epovi, ponajprije *Osman*, u hrvatskoj kulturi oblikovali ideologiju baroknog slavizma, specifičnu varijantu društvene, političke i kulturne svijesti o veličini, a ponekad i o svojevrsnom duhovnom, najčešće jezičnom zajedništvu upravo slavenskih kršćanskih zemalja. Ideje takvih, najčešće utopijskih programa, postale su ubrzo poticajan zamašnjak kolektivne svijesti nudeći različite vizije o prošlosti, sadašnjosti i budućnosti hrvatskih, a onda i svih slavenskih, osobito katoličkih zemalja, svjedočeći da su optimističke projekcije o obnovi Hrvatske, oslobođene od osmanlijske, pa i svake druge vlasti dublje zaživjele u kolektivnoj svijesti Hrvata već od početka XVII. stoljeća. Oblikovana u slici o slavnoj prošlosti, povezana ponekad s tek naslućenom i maglovitom idejom o formiranju vlastita političkog, državnog ili kulturnog prostora u sretnijoj budućnosti hrvatskih ili ilirskih ili slovinskih zemalja, ideologija baroknog slavizma živjet će u raznim varijantama u epici XVII. i XVIII. stoljeća, projicirana s različitim stupnjevima realističke zrelosti. Oslanjajući se na shvaćanja o veličini »slovinskog« - što se u to doba podudara s pojmom »ilirsko« ili pak »hrvatsko« - što su ih oblikovali V. Pribojević u govoru *O podrijetlu i zgodama Slavena* (održan 1525, objavljen 1532. u Veneciji), kao i M. Orbini u djelu *Il regno degli Slavi* (Pesaro, 1701), u hrvatskoj je epici u doba baroka bila produktivna ona varijanta ideologije baroknog slavizma koja je veličala prošlost, a još više vjerovala u budućnost slavenskih zemalja na čelu s katoličkom Poljskom kao idealom primjernog katolicizma, aristokratskog duha i moćnog oružja u borbi protiv Turaka. No, u najjačoj će mjeri politički i kulturnogeografski ideologemi i predodžbe o hrvatskoj prošlosti i izglednoj suvremenosti doći do izražaja u brojnim djelima s temom sigetske bitke i tragične pogibije sigetskih junaka (P. Zrinski, *Opsida sigetska*, 1660; P. R. Vitezović, *Odiljenje sigetsko*, 1684. i 1685), u kojima se vrlo jasno oblikuju ideje i shvaćanja o hrvatskoj državi kao *antemurale christianitatis*.

Povijesnu epiku XVII. i djelomice XVIII. stoljeća karakterizira još jedna inovacija u odnosu na renesansnu epiku: dok u hrvatskim renesansnim epovima ima vrlo malo podataka o privatnim sudbinama epskih junaka i junakinja, jer junaci otkrivaju samo svoja epska, herojska ili junačka obilježja, odnosno ilustriraju samo neku opću i apstraktnu ideju, u epovima XVII. stoljeća saznajemo mnogo o privatnim svjetovima junaka, o njihovim emocionalnim i karakternim osobinama, o njihovu duhovnom ustrojstvu. Razloge tomu treba tražiti u proširenosti tasovskog epskog modela u kojem su iznimno važnu ulogu imale romantično-viteške epizode. No, uvođenje fabula iz privatnih svjetova može se objasniti i duhovnom konstelacijom XVII. stoljeća, zaokupljenošću čovjekom kao pojedincem. A od književnopovijesnih razloga možda bi se kao uzrok sve brojnijim privatnim, ponajprije ljubavnim pričama u povijesnom epu mogla navesti i činjenica da romaneskne fabule - koje su se tada već obilno proširile u europskoj književnosti - u to doba u hrvatskoj prozi ne postoje, pa su narativni tekstovi u stihu s povijesnom ali i individualnom, intimnom tematikom ispunjavali onu lakunu koja se u hrvatskoj književnosti osjećala zbog nedostatka proznih narativnih vrsta - romana i pripovijetke. Prepletanje povijesnog i privatnog, života društva i života pojedinca, kao i nova shvaćanja povijesti i pojedinca odredit će povijesnim epovima XVII. stoljeća - djelima kao što su *Osman*, *Dubrovnik ponovljen*, *Sveti Ivan biskup trogirski* i drugi epovi - i posebne generičke i strukturne karakteristike: u ep se uvode razni sekundarni žanrovi, kao što su romantično-viteške epizode, putopisni i dnevnički segmenti, biografski ekskursi, romaneskna grada, razni religiozni žanrovi kao što su molitva ili propovijed, a česti su i reflektivni dijelovi u kojima se raspravlja o vlasti i politici. Stoga i kompozicije povijesnih

epova u XVII. stoljeću postaju kompleksnije, kompliciranije, s mnogo digresivnih dijelova, s mnogo prolepsa i analepsa, a pripovjedač se od »objektivnoga« kršćanskog pripovjedača biblijskog epa pretvara često u ideološki pristranog epskog pripovjedača.¹⁵

Andrija Kačić Miošić, Razgovor ugodni naroda slovinskoga, naslovnica I. izdanja, Venecija, 1756. Kačićeva se pjesmarica doživljavala kao usmena epska pjesma, a bila je najčitanija hrvatska knjiga u XVIII. i u prvoj polovici XIX. stoljeća. Kačićev Razgovor ugodni neka je vrsta kronike događaja od Aleksandra Velikog, kojega Kačić smatra slavenskim kraljem (posve u duhu Orbinija), do pišćeva vremena.

Drugu grupu narativnih djela u stihu u XVII. i XVIII. stoljeću u hrvatskoj književnosti predstavlja romantična priča u stihu. Reprezentativan je primjer toga žanra idilični spjev *Mačuš i Cavalica* Vlaha Skvadrovića, koji u osmeračkim šestinama pripovijeda romantičnu priču o dvoje ribarske djece s otoka Koločepa, o njihovoj ljubavi i brojnim zaprekama koje stoje na putu njihovoj ljubavnoj sreći. Skvadrović u svojem romantičnom epiliju slijedi poticaje talijanske idilične književnosti, koja je opjevala sretan i civilizacijom nepomučen život u pastirskim i ribarskim sredinama. U grupu romantičnih stihovanih pripovijedaka mogu se ubrojiti i *Razlike zgone nesrećne ljubavi* Ignjata Đurđevića (1675 - 1737) u kojima se opjevava tragična i nesretna ljubav dvoje mladih ili pak zapreke koje zaljubljenicima stoje na putu do sreće. Ponekad s reminiscencijama na Ovidijeve *Metamorfoze*, ponekad inspirirana baladama i starim pričama, romantična priča u stihu prvi je epski žanr u hrvatskoj književnosti u kojem se privatna tematika osposobila za oblikovanje samostalnog fikcionalnog narativnog oblika.

Zaokupljenost poviješću i shvaćanje povijesti kao politike oblikovali su još jedan epski žanr XVII. i XVIII. stoljeća: to je prigodna, narativno strukturirana epska pjesma s temom iz povijesno-političke suvremenosti. Takve pjesme opjevavaju neki manji povijesni ili društveni događaj, a oblikovane su kao recentni komentar događaja, s pripovjedačem koji se eksponira kao politički komentator ili očevidac opjevanih zbivanja. Takve kraće prigodnice pišu Nikolica Bunić, Baro Bettera, Petar Kanavelić (koji tako slavi pobjedu Jana Sobieskog pod Bečom 1683. godine) i mnogi drugi epici. Svojevrsna je prigodnica i epilij Vladislava Menčetića *Trublja slovinska*, u kojem se slavi književno djelo - ep *Opsida sigetska* Petra Zrinskog.

Četvrtu grupu narativnih tekstova u stihu XVII. i XVIII. stoljeća u hrvatskoj književnosti predstavljaju razni religiozni epovi bilo s biblijskom bilo sa svetačkom hagiografskom tematikom. Za razliku od velikih epova s aktualnom povijesnom tematikom, djela ove skupine većim su dijelom tradicionalna i po sadržaju i po formalnim epskim osobinama, te se oslanjaju više na srednjovjekovne narativne strukture ili pak na biblijsko-religiozni ep humanizma i renesanse. U djela takvih obilježja može se uvrstiti epilij *Život Magdalene od knezova Zirova* I. T. Mrnavića (1580 - 1637), koji obraduje i legendarnu i povijesnu tematiku, zatim narativno djelo zborničkoga sadržaja *Kita cvitja razlikova* bračkog pjesnika Ivana Ivaniševića (1608 - 1665), djelo u kojem se religiozna lirika izmjenjuje sa svjetovnim temama, prijevodi psalama s dijaloškim plačevima, mizogina invektiva s ekstatičnom mističnom religioznošću, što sve djelu daje obilježja religiozno-didaktičkog djela. Konzistentnije je po građi i kompoziciji epsko djelo Andrije Vitaljića (1642 - 1725) *Ostan Božje ljubavi* u kojem se u deset pjevanja opjevavaju religiozno-teološke teme i pripovijeda Kristov život. Slično je oblikovano i djelo zborničkoga tipa kajkavskoga pisca Matije Magdalenića (oko 1625 - ?) *Zvončac*, koje se sastoji od tri sadržajem i kompozicijom nepovezana dijela. Za razliku od takvih djela, čiju generičku matricu treba tražiti u raznim ranijim medievalnim oblicima, novovjeka epska poetika neprijeporno se zrcali u dvama prijevodima najpoznatijih humanističkih biblijsko-religioznih epova: to je hrvatski prijevod-prerada latinističkog epa J. Sannazzara *De partu Virginis iz pera Paskoja Primovića* (oko 1565 - 1619) s naslovom *Pjesan od upućenja riječi vječne i od poroda*

Djevičkoga, a zatim prijevod-prerada humanističkog epa Christias Girolama Vide iz pera dubrovačkog dramatičara i epika Junija Palmotića (1607 - 1657) pod naslovom Kristijada (Rim, 1670). Opsežan ep, dubrovačka je Kristijada vjerno prenijela u hrvatski jezik artificijelnu i razvedenu kompoziciju, dobro profilirane karaktere i nijansiranu teološku problematiku humanističkog epskog izvornika.

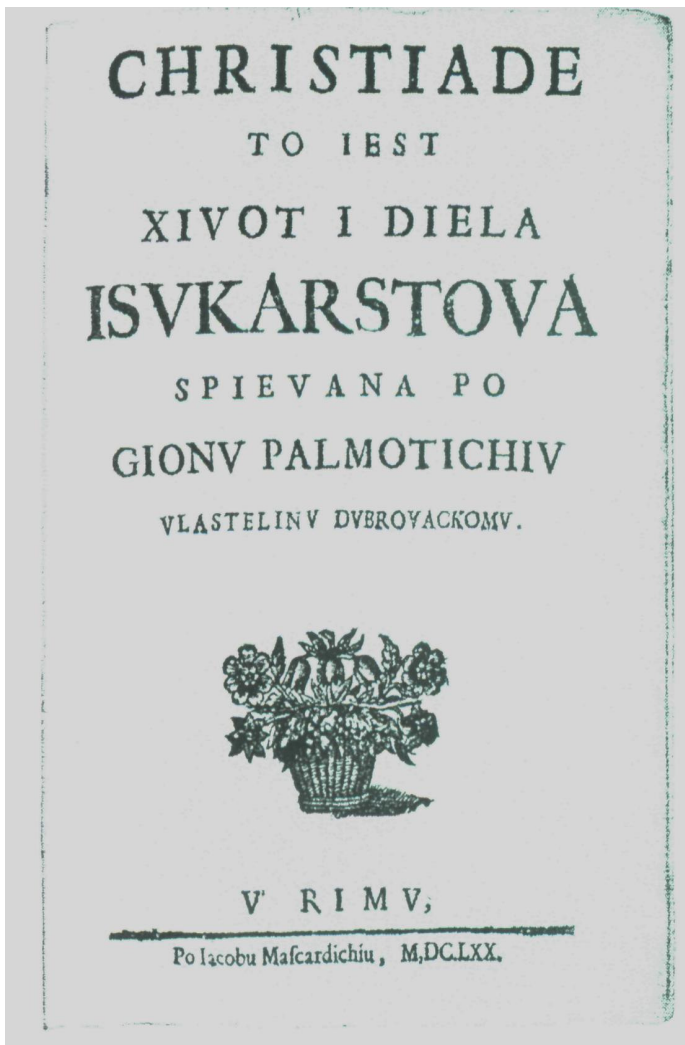
Na razmeđu stoljeća nastaje i ep koji u hrvatskoj naraciji u stihu zauzima posebno mjesto. Riječ je o velikom »enciklopedijskom« epu pjesnika Jeronima Kavanjina (oko 1640 - 1714) iz Splita s naslovom *Povijest vandelska bogatoga a nesrećna Epulana i ubogoga a čestita Lazara*, u kojem se usporedo s biblijskom temom opjevavaju i religiozne, legendarne i mitološke teme, a isto tako brojni povijesni, društveni i kulturni događaji i pojave iz pjesnikove, tj. pripovjedačke suvremenosti. *Povijest vandelska*, djelo u kojem postoji nekoliko klasa različitih rodovskih obilježja, na razini stila nosi barokna obilježja.¹⁶

U XVII. stoljeću, u doba baroka, nastaju u hrvatskoj epskoj književnosti strukturno raznolika djela, neka po svjetonazoru, kompoziciji i stilu izrazito tradicionalna, a neka opet izgrađena na modernijim svjetonazorskim i idejnim koncepcijama. Ova posljednja grupa epskih djela na čelu s *Osmanom*, opjevavajući povijesne teme, oblikovala je u hrvatskoj književnoj kulturi sliku modernoga političkog čovjeka i opjevala povijesne događaje s pozicija racionalizma, prirodnog prava i autonomije moralnog razuma, a politiku predstavila kao autonomnu, od božanske volje nezavisnu ljudsku djelatnost. U poetološkom pogledu takva su djela izgradila kompleksne narativne strukture, s razvedenim fabularnim svjetovima, s brojnim i psihološki mnogoslojnim epskim likovima, kao i s kompleksnim kompozicijama.

Epika u XVIII. stoljeću

Svekoliki korpus epskih, narativnih djela u stihu koja nastaju u XVIII. stoljeću u Hrvatskoj nisu obilježile odrednice koje bi se mogle svesti pod zajednički nazivnik jedne stilske formacije. Poetološke odrednice, strukturne osobine, estetska shvaćanja u tom su stoljeću raznorodna i u velikoj se mjeri razlikuju od epa do epa. S jedne strane, gotovo do sredine XVIII. stoljeća vrlo su naglašene iz XVII. stoljeća naslijeđene barokne poetološke koncepcije; s druge strane, u XVIII. stoljeću, osobito u dubrovačko-dalmatinskoj regiji nastaju i narativna djela u stihu koja slijede kanone i norme klasicističke poetike.¹⁷ A zatim, od sredine stoljeća, ponajviše izvan većih gradskih središta s dugotrajnom književnom tradicijom, dolazi do obilne produkcije epskih djela u kojima su predstavljene nove, prosvjetiteljske ideje i shvaćanja, a koja su obilježena i posve novim poetološkim načelima oblikovanja. Ukratko, stilske i duhovnopovijesne formacije: *barok*, *prosvjetiteljstvo* i *klasicizam* obilježavaju epsku produkciju XVIII. stoljeća, te je to razdoblje hrvatske pripovjedne kulture poetološki i estetički pluralističko. Tako će jedno epsko djelo nastalo u tom stoljeću nositi izrazito barokna obilježja i podsjećati na visoke umjetničke ideale prethodnog stoljeća, drugo narativno djelo bit će pisano jednostavnim stilom i težiti pouci i prosvjećivanju svih slojeva društva, a treće će biti obilježeno klasicističkim shvaćanjima književnog teksta, ili će se pak u jednom te istom djelu prepletati obilježja svih triju poetika, svih triju stilskih i duhovnopovijesnih formacija. Rečenomu treba dodati još i to da se u pojedinim djelima druge polovice XVIII. stoljeća ponekad javljaju i neke crte *predromantizma*, nagovješćujući sve one poetološke, estetičke i sociokulturne promjene koje će tridesetih godina XIX. stoljeća - pojavom hrvatskoga narodnog preporeda - snažno obilježiti hrvatsku književnost i kulturu uopće.

Junije Palmotić,
Kristijada, naslovnica,
Rim, 1670. Prevođeci

latinski ep Christias G. Vide, J. Palmotić, najpoznatiji i najproduktivniji barokni dramatičar, ostvario je opsežno i snažno epsko djelo, oblikovano naglašeno baroknim stilom, koje govori o Kristovu životu i o temeljnim dogmama katoličke vjere u katoličkoobnoviteljskom duhu. Razvedena i artificijelna kompozicija djela, s dobro portretiranim i profiliranim likovima, oblikuje u epu priču o Kristovu životu, patnji i smrti vrlo prisno i s naglašeno humanističkih pozicija.

Kao i u prethodnim stoljećima, i u XVIII. je stoljeću hrvatski nacionalni geografski prostor podijeljen na različite državne entitete, što se jasno osjeća i u kulturnom životu, iako se u ovom stoljeću između pojedinih regija u umjetnosti i književnosti počinje osjećati sve jača povezanost, strujanje ideja i kulturnih poticaja, ponajviše na relaciji jug - sjever.¹⁸

Najvažniji je književni rod u ovom stoljeću i dalje epika, i to ona u stihu. Svjetovna epika u prozi u hrvatskoj će se književnosti pojaviti tek krajem XVIII. stoljeća, i to uglavnom prijevodna. Tako se tijekom XVIII. stoljeća u stihovima pripovijedaju razni sadržaji i opjevavaju razne teme: povijesne, religiozne, praktično-poučne, šaljivo-komične, filozofske, pa čak i znanstvene.

Stihovana se epika XVIII. stoljeća može po tematici i funkciji koju je obnašala podijeliti u nekoliko grupa. Inovatorski i stoga najvažniji jest pučko-prosvjetiteljski ep. Status prvog pučko-prosvjetiteljskog spjeva u hrvatskoj epici zauzima djelo Cvit razgovora *naroda i jezika iliričkoga aliti rvackoga* Filipa Grabovca (1697. ili 1698 -1749).¹⁹ Nastalo u tradiciji franjevačke vjersko-poučne književnosti, Grabovčevo je djelo oblikovano kao zbornik različitih vjerskih i svjetovnih tekstova, žanrovski tradiranih iz srednjovjekovlja (pitanja i odgovori, propovijedi, molitve, prenja, tužba osudene duše, upute i savjeti za praktičan kršćanski život, kronički izvještaji, mizogina satira), u stihovima i u prozi, a namijenjeno je neobrazovanu čitatelju, pružajući mu vjersku pouku i upute za čestit i moralan život, braneći tradicionalne moralne vrijednosti i pričajući mu poneku priču o važnijim događajima iz zavičajne povijesti, ponajprije o ratovima s Turcima. Po mjestu koje zauzima u povijesti hrvatske književnosti Grabovčevo je djelo početak onog tijeka književne kulture koji nazivamo pučkom književnom kulturom, a koja se od visokoestetizirane književnosti razlikuje po tome što teži angažirano djelovati na čitatelja i izravno oblikovati njegov život. Stihovani dijelovi

Cvita pisani su djelomice folklornim epskim desetercem, čime je vrlički franjevac neposredno utirao put fra Andriji Kačiću Miošiću.

Pučko-prosvjetiteljski ep Andrije Kačića Miošića (1704 - 1760) *Razgovor ugodni naroda slovinskoga* djelo je koje je bitno obilježilo književnu kulturu postavši u drugoj polovici XVIII. stoljeća u svim područjima hrvatskih zemalja neobično popularno i doživjevši recepciju kakvu nije imao ni jedan pisac prije njega.²⁰ Kačićeva pjesmarica zbornik je epskih deseteračkih pjesama i proznih kroničkih izvješća u kojima se pripovijedaju i opjevavaju različiti povijesni događaji, ponajprije bitke protiv Turaka, na području južnoslavenskih zemalja. Djelo je poetološki određeno ugledanjem na narodnu, folklornu epiku, junačku epsku pjesmu.²¹ Pod utjecajem osamnaestostoljetnog historicizma i osamnaestostoljetne težnje za istinom, Kačić je u svojoj pjesmarici želio prikazati događaje onako kako su se uistinu dogodili, pozivajući se na mnoge povijesne izvore i želeći u svojoj pjesmarici ispraviti povijesne netočnosti i pjesničke slobode koje karakteriziraju narodnu epsku pjesmu. Uokvirujući pjesme u pjesmarici u iskaz fiktivnog guslara starca Milovana, Kačić fingira komunikacijsku situaciju epske narodne pjesme, tvrdeći da piše za neobrazovane, seljake i pastire, koji ne znaju latinski. Stoga u njegovu djelu - kako sam pisac kaže u predgovoru - nema ni retorike ni poezije, nego jedna čvrsta zgrada »od istine«. ²² Tako implicitno polemizira s poetikom i artifičijelnim stilom baroknog razdoblja, kao i s netočnim, najčešće hiperboličnim prikazivanjem povijesnih zbivanja u usmenoj junačkoj pjesmi. Opjevavajući prošlost, ali i suvremenost, i to ponajviše bitke i ratove koji su se vodili na tlu Hrvatske i južnoslavenskih zemalja,²³ Kačićev je *Razgovor ugodni* u narodu postao neobično popularan, čitao se i učio napamet, a među piscima mletačke Dalmacije pa i u Slavoniji imao je neobično mnogo sljedbenika i nasljedovatelja. Poetikom i shvaćanjem književnog teksta kao djela za puk i težeći povijesnoj istini, franjevac Kačić je uvelike promijenio dotadašnje, mahom visokoestetičke koncepcije hrvatske književnosti. Ostavio je znatna traga ne samo na pjesnike svojega, XVIII. stoljeća nego su se i hrvatski preporodni pisci često pozivali na njegovo djelo i često ga nasljedovali. Preporodno je razdoblje, naime, propisujući i ozakonjujući u svojim poetikama usmenu pučku književnost kao najvažniji izvor i uzor pisanoj književnosti, imalo na umu Kačićevu pjesmaricu, smatrajući *Razgovor ugodni* integralnim dijelom narodne, pučke književnosti, a još više izrazom narodnog duha. Cijeli jedan sekundarni književni tijek, onaj pučki, dugovječan na slavenskom jugu, opjevavajući u desetercima aktualne povijesne događaje, izašao je ispod Kačićeve »kabanice« i dominantno obilježio hrvatsku pučku kulturu. Europski će pak romantičari u *Razgovoru* vidjeti autentične zapise usmene epske poezije te iz njega prevoditi pojedine pjesme kao svjedočanstvo folklorne književnosti slavenskog juga. Kačićev *Razgovor*, kao epski model posve neovisan o europskim književnim utjecajima, dobio je stoga u hrvatskoj književnoj kulturi emblematsko značenje autentičnog nacionalnog, autohtonoga književnog modela.²⁴

U pučko-prosvjetiteljski tip epa - premda se tematikom i svjetonazorskim komponentama uvelike i razlikuje od prethodna dva epska djela - može se ubrojiti i djelo Matije Antuna Reljkovića (1732 - 1798) *Satir iliti divji čovik*,²⁵ pišan također u epskom desetercu i stilom usmene folklorne epike kako bi bio što bliži neobrazovanijem čitatelju. Satir je prosvjetiteljski spjev u kojem se u jedanaest pjevanja opjevava slavenska zemlja i njezine prirodne ljepote; njezini se žitelji - slavonski seljaci - ocrtavaju kao zapušten i gospodarski zaostao dio stanovništva, a trebali bi predstavljati stup društva. Posve je razvidno da se Satir temelji na prosvjetiteljskim idejama koje su iz Francuske dolazile u Njemačku, ponajprije na onim fiziokratskim shvaćanjima koja su poljoprivredu držala glavnim izvorom gospodarskog razvitka zemlje, a seljački stalež stupom društva i temeljem bogatstva svake države. Stoga je velik dio epa posvećen pripovjedačevim savjetima i poukama slavenskom seljaku kako da poradi na svojem napretku. Nalazeći razloge zaostalosti slavenskog sela u običajima kao što su prelo, kolo, moba, rastrošno svatovanje - pripovjedač epa Satir, antičko mitološko biće, nudi Slavoncima niz savjeta za obnovu i razvoj zemlje, sve u duhu tada suvremenih gospodarskih reformi zapadne Europe. No, Satir Hiti divji čovik nije samo prosvjetiteljsko pučko djelo. Ono ima i neke više književnoestetske vrijednosti: te se vrijednosti mogu otkriti u zanosnim opisima slavonskih krajolika, u divljenju Slavoniji i slavenskom selu, u slavljenju seljačkog načina života kao idiličnog i skladnog, u samom liku Satira koji - oblikovan po uzoru na antičku idilično-pastoralnu poeziju - Reljkovićevu spjevu pridaje i neke karakteristike klasicističkog djela.²⁶

I Kačićev Razgovor ugodni i Reljkovićev Satir dokinuli su epu značenje visokohijerarhiziranoga književnog žanra i od epa stvorili pučki, svjetovno-prosvjetiteljski, svim slojevima društva razumljiv tip naracije u stihu. Veliko je bilo značenje tih djela kako za posvjetovljavanje svih tijekova književnosti - pučka je književnost do tada bila mahom nabožnog karaktera - tako i za demokratizaciju kulture i uključivanje svih slojeva društva u čitalačku publiku. Tim je djelima u XVIII. stoljeću - u kojem je razdoblju klasični povijesni ep iz europske književne produkcije gotovo posve nestao, dok su neki novi epski modeli u zapadnoeuropskim kulturnim sredinama bili tek u začecima - u hrvatskoj književnoj kulturi stvoren vrlo produktivan model pučko-prosvjetiteljskog epa koji se svojim poetološkim osobinama ne oslanja ni na kakve književnopoetičke norme zapadnoeuropske epike.

Osim navedenih modela i tipova naracije u stihu u hrvatskoj književnosti XVIII. stoljeća zastupljeni su i neki tradicionalni epski oblici. U slavonskoj i kajkavskoj književnosti XVIII. stoljeća vrlo je produktivna varijanta povijesno-ratničkog epa²⁷ u kojem su se opjevali suvremeni politički događaji, najčešće austrijsko-rusko- -turski rat (1787 - 1791). Takav epski model najbolje prezentira spjev slavonskog epika Jose Krmpotića (između 1750. i 1755 - oko 1797) *Katarine II. i Jose II. put u Krim*,²⁸ kao i ep u nastavcima kajkavskog epika Grgura Kapucina (pravim imenom Juraj Malevac; 1734 - 1812) *Nestrančno vezdašnjega tabora ispisivanje*.²⁹

Posebnu grupu narativnih djela u stihu predstavlja religiozna epika, neobično produktivna na svim područjima hrvatskih zemalja i oblikovana u različite epske podvrste. Postojeći usporedno s epikom oblikovanom na prosvjetiteljskim idejama i svjetonazoru, religiozna djela u stihu bila su mnogo tradicionalnija, a najčešće su bila strukturirana po uzoru na poetičke norme prethodnog, baroknog stoljeća. Baroknim stilom pisan je, primjerice, epilij Sveta *Rožalija* Antuna Kanižlića (1699 - 1777),³⁰ koji se stilom u određenoj mjeri oslanja na lirsko-epske barokne religiozne plačeve dubrovačkih pisaca. Svera *Rožalija*, pisana u prvom licu, i to u obliku pisma što ga svetica piše iz pustinje svojim roditeljima, u generičkom je pogledu religiozni spjev, u kojem se kao sekundarna generička obilježja prepleću elementi barokne poeme, svetačkih legenda i komponente alegorijsko-religioznih žanrova s elementima putovanja, vizionarskog i fantastičnog, kojim elementima podrijetlo valja tražiti u dugotrajnoj tradiciji medievalnih žanrova. Doslovno i alegorijsko, mimetično i fikcionalno, literatura *exempla* i romantična priča o junakinji - sve su to elementi koji čine specifičnu strukturu ovoga djela. Religiozno-kršćanske sadržaje u alegorijskom ruhu oblikuje Vid Došen (1720 - 1778) u epu *Aždaja sedmoglava* u kojem se opjevavaju smrtni grijesi. Podvrstu religioznog epskog djela oblikovao je i dubrovački epik Nikola Marči hagiografskim epilijem *Život i pokora svete Marije Egipkinje*, u kojem se baroknim stilom i u obliku uokvirene priče opjevava život naslovne junakinje. Stihovanih priča o svecima i sveticama bit će mnogo i u slavonskoj književnosti XVIII. stoljeća: Josip Knezović opjevao je živote dvaju svetaca: *Život sv. Ivana Nepomuka* i *Život sv. Genuveve rodite hercegovice od Brabant*, a Antun Turković *Život svete Eustahije*, hagiografska djela s naglašeno religiozno-didaktičnom funkcijom.³¹ Biblijsko-religiozne teme opjevava i dubrovačka pjesnikinja Lukrecija Bogašinović (1710 - 1784) u tri biblijska epa: *Posluš Ahrama patrijarke*, *Život Tobije i njegova sina* i *Očitovanje Jozefa pravednoga*.³² U svim je epovima biblijske sadržaje dubrovačka pjesnikinja ispričala pregledno i jasno, prevodeći apstraktnu vjersko-teološku problematiku na jezik ljudske, građanske, obiteljske, ženske osjećajnosti. Pojava žene pjeskinje u hrvatskoj književnosti XVIII. stoljeća - a dogodilo se to prvi put nakon renesansne, kada je nekoliko žena već onda sudjelovalo u književnom životu Dubrovnika - svakako je znak demokratizacije kulture, sve intenzivnijeg sudjelovanja građanskih slojeva, osobito žena u kulturnom životu, kao i znak uvođenja ženske čitalačke publike u kulturni život u mnogo većoj mjeri nego što je to bilo u prethodnim stoljećima. Stoga se upravo u epici XVIII. stoljeća mogu razaznati počeci »ženskog pisma« u hrvatskoj književnosti.

Osim navedenih epskih podvrsta nastaju u hrvatskoj narativnoj književnosti XVIII. stoljeća i mnoge druge epske vrste i podvrste. Produktivan je bio i tip šaljivo-komičnog epa (Ignjat Dutdević: *Suze Marunkove*; Antun Ivanošić: *Sličnorični natpis groba Zvekanovoga*), a od manjih epskih vrsta proširen je književni žanr prigodnice u kojoj se opjevavaju suvremeni ratovi i slave najpoznatiji vojskovođe (npt. D. Ferić, *Uzetje Očakova*). Pod utjecajem klasicističke poetike, ali i

prosvjetiteljskih didaktičnih koncepcija neobično je bila proširena i basna u stihu, kako na jugu tako i na sjeveru.

Zaključak

Hrvatska epika XVII. i XVIII. stoljeća vrlo jasno pokazuje poetološke i književnoestetske mijene koje su se tijekom XVII. i XVIII. stoljeća dogodile u hrvatskoj kulturi. Dok je XVII. i prvu polovicu XVIII. stoljeća - kako to brojni epski modeli pokazuju - obilježila barokna, artificijelna, kršćansko-posttridentska, baroknoslavenska, plemićka koncepcija književne kulture, najznačajniji epski modeli proizvedeni u hrvatskoj književnosti od sredine XVIII. stoljeća po svjetonazorskim se i idejnim koncepcijama mogu definirati kao svjetovno-prosvjetiteljski, racionalistički, pragmatički i demokratski (građanski i seljački). Sredinom XVIII. stoljeća, a pod utjecajem Kačićevih poetoloških i estetičkih shvaćanja, u epici će se dogoditi prijelom koji je zacijelo jedan od najsnažnijih usjeka u književnoestetskoj i sociološkoj svijesti hrvatske kulturne povijesti. Taj prijelom bio je izazvan uvjerenjem da se i književnost mijenja kao i sve druge oblasti ljudske djelatnosti te da i književno djelo podliježe modi participirajući u popularnoj ideji napretka i razvoja. Tako je naracija u stihu koja nastaje u drugoj polovici XVIII. stoljeća - za razliku od onodobne hrvatske lirike, koja svojom dikcijom, stilom i metričkim izborima ostaje snažno usidrena u naslijeđene barokne, ili čak srednjovjekovne (u sjevernim krajevima) poetološke modele, ili je podvrgnuta strogo normiranim i krutim pravilima klasicizma, ili pak za razliku i od izvorne dramske produkcije, koja u tom stoljeću ni u jednoj regiji i ni u jednom žanru nije u Hrvatskoj iskazala neka određenija estetička htijenja, kao ni idejne, političke, društvene, uopće svjetonazorske inovacije koje su potresale tadašnju Europu - tako je, dakle, hrvatska naracija u stihu onaj segment književnosti koji je na svojim leđima izborio sekularizaciju hrvatske kulture. U prostoru epike vodila se svojevrsna hrvatska bitka Starih i Modernih, u sferi epskih poetoloških opcija Kačić se suprotstavio Gunduliću, svjetovnjak Reljković suprotstavio se ekskluzivnom pravu svećenika na pisanu riječ, uvevši pragmatičnu, *toptoday* tematiku na velika vrata u književnost. U području epike vodila se bitka oko književnog ukusa: narativna su djela dokazivala da je shvaćanje relativnosti i promjenjivosti književnog ukusa legitimno, podvrgavajući ideju i pojam ljepote procesu u kojem je ona gubila aspekte transcendentnosti i postala historijskom kategorijom. U oblasti epike razarao je Kačić autoritet tradicije, ne sukobljujući svoje moderne stavove s religioznim argumentima, nego samo s načelom istine izgrađene na kategoriji zdravog razuma, u prostoru epike borio se i Reljković protiv predrasuda, za ulazak svoje domovine u Europu, kao i za slobodu iskazivanja istine ma kakva ona bila. Isto tako u sferi epske književnosti i Kačić Miošić i Reljković bore se za novi ideal čovječnosti, upućujući svoja djela onomu dotada visokom literaturom još nedodirnutom društvenom sloju. Time su u hrvatskoj kulturi otvorena vrata jednom posve novom društvenom procesu, usmjerenom na horizontalni tip funkcioniranja literarne komunikacije, kao i na stvaranje novog položaja pisca u društvu. Ne znači to da je cjelokupna epska produkcija radikalno rušila tradicionalne poetike, ali se može reći da su brojna narativna djela u stihu rušila dotadašnje modele refleksije o literaturi, da su brojni epovi ostvarivali novi tip ovisnosti između teorijskih iskaza o literaturi i stvaralačke prakse. U domeni epike izborna je tako bitka protiv dotadašnje retoričko-topičke koncepcije stvaralaštva, u kojoj su centralno mjesto predstavljale kategorije imitacije, uzora i pravila. U području epike, osobito one povijesne, zbivao se proces radikalne redukcije eshatoloških koncepcija povijesnih zbivanja: u njoj su se počeli iznositi takvi sadržaji koji svjedoče o praktičnoracionalističkom i empirističkom shvaćanju povijesti.

Svime time hrvatska je naracija u stihu priredila tlo za one sadržaje i aspekte umjetničkog stvaranja koje će iznijeti romantizam. Istodobno, hrvatska je epika svojom socijalnom strategijom sudjelovala u oblikovanju nekih kulturnih procesa koji će vrlo brzo postati odgovorni za stvaranje hrvatskoga kulturnog prostora kao jedinstvenog prostora nacionalne kulture.

1 O baroku u hrvatskoj književnosti usp. Kombol; Kravar 1975; Pavličić 1979; Kravar 1991; Fališevac (ur.); Matanović (prir.). [Natrag na tekst](#)

2 Kombol; Georgijević. [Natrag na tekst](#)

- 3 Vončina. [Natrag na tekst](#)
4. Kravar. [Natrag na tekst](#)
- 5 Petrović; Švelec 1977. [Natrag na tekst](#)
- 6 Švelec 1990. [Natrag na tekst](#)
- 7 Jansen; Rapacka; Kravar 1993; Pavličić 1996. [Natrag na tekst](#)
- 8 Fališevac 1989. [Natrag na tekst](#)
- 9 Čale. [Natrag na tekst](#)
- 10 Kravar 1993. [Natrag na tekst](#)
- 11 Fališevac. [Natrag na tekst](#)
- 12 Bojović. [Natrag na tekst](#)
- 13 Matić 1957; Novalić. [Natrag na tekst](#)
- 14 Kolumbić. [Natrag na tekst](#)
- 15 Fališevac. [Natrag na tekst](#)
- 16 Kravar 1975. [Natrag na tekst](#)
- 17 Deanović. [Natrag na tekst](#)
- 18 Kombol. [Natrag na tekst](#)
- 19 Grbavac; Botica. [Natrag na tekst](#)
- 20 Matić 1942; Perillo; Kravar 1996; Dukić. [Natrag na tekst](#)
- 21 Gesemann; Šetka; Kolumbić 1995. [Natrag na tekst](#)
- 22 Kačić Miošić, 104. [Natrag na tekst](#)
- 23 Perillo. [Natrag na tekst](#)
- 24 Barac. [Natrag na tekst](#)
- 25 Tadijanović-Vončina (ur.). [Natrag na tekst](#)
- 26 Fališevac 1995. [Natrag na tekst](#)
- 27 Dukat; Georgijević; Dukić. [Natrag na tekst](#)
- 28 Fališevac 1995. [Natrag na tekst](#)
- 29 Dukat; Fališevac 1995. [Natrag na tekst](#)
- 30 Prohaska; Kravar 1991. [Natrag na tekst](#)
- 31 Matić 1945. [Natrag na tekst](#)
- 32 Marković. [Natrag na tekst](#)

LITERATURA

Barac A. 1954.	<i>Hrvatska književnost od preporoda do stvaranja Jugoslavije; Knjiga I. Književnost ilirizma, Zagreb.</i>
Bojović Z. 1980.	<i>Barokni pesnik Petar Kanavelović, Beograd.</i>
Botica S. 1990.	<i>Filip Grabovac, Zagreb.</i>
Čale F. 1979.	<i>Tasso u Hrvata, u: F. Čale, Na mostu Talija, Zagreb, 95-116.</i>
Deanović M. 1933.-1935.	<i>Odrzi talijanske akademije "degli Arcadi" preko Jadrana, Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb knj. 238, 1-98, knj. 250, 1-125.</i>
Dukat V. 1915.	<i>Petar Gregur Kapucin (Juraj Malevac), kajkavski književnik XVIII. vijeka, Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, knj. 207, Zagreb, 137-261.</i>

Dukić D. 1998.	<i>Figura protivnika u hrvatskoj povijesnoj epici</i> , Zagreb.
Fališevac D. 1989.	Barokni postupci u kompoziciji Osmana, u: D. Fališevac, <i>Stari pisci hrvatski i njihove poetike</i> , Zagreb, 237-279.
Fališevac D. 1991.	Hrvatska epika u doba baroka, u: Fališevac (ur.), 155-196.
Fališevac D. 1995.	Pisac epa u nastavcima: Grgur Kapucin, u: D. Fališevac, <i>Smiješno & ozbiljno u staroj hrvatskoj književnosti</i> , Zagreb, 207-221.
Fališevac D. (ur.) 1991.	<i>Zbornik radova Hrvatski književni barok</i> , Zagreb.
Georgijević K. 1969.	<i>Hrvatska književnost od XVI. do XVIII. stoljeća u sjevernoj Hrvatskoj i Bosni</i> , Zagreb.
Gesemann G. 1926.	<i>Kačić und das Volkslied</i> , u: <i>Studien zur sudslavischen Volksepik</i> , Reichenberg, 36—39.
Grbavac J. 1986.	<i>Eitische und didaktisch-aufklarische Tendenzen bei Filip Grabovac "Cvit razgovora"</i> , München.
Jensen A. 1900.	<i>Gundulić und sein Osman</i> , Goteborg.
Kačić Miošić A. 1942.	Djela Andrije Kačića Miošića; Knjiga prva. Razgovor ugodni, priredio T. Matić, <i>Stari pisci hrvatski</i> 27, Zagreb.
Kolumbić N. 1986.	Sigetska epopeja od manirizma do kasnog baroka, u: <i>Sigetska epopeja od Karnarutića do Vitezovića</i> , Zadar, 1-14.
Kolumbić N. 1995.	Folklorno i umjetničko u Razgovoru ugodnom Andrije Kačića Miošića, u: <i>Dani hvarskog kazališta XXI</i> , Split, 163-173.
Kombol M. 1945.	<i>Povijest hrvatske književnosti do narodnog preporoda</i> , Zagreb, 2. izd. 1961.
Kravar Z. 1975.	<i>Studije o hrvatskom književnom baroku</i> , Zagreb.
Kravar Z. 1991.	Das Barock in der kroatischen Literatur, <i>Bausteine zur slavischen Philologie und Kulturgeschichte</i> 62, Neue Folge, Band 2, Köln, Weimar, Wien.
Kravar Z. 1993.	<i>Nakon godine MDC</i> , Dubrovnik.
Kravar Z. 1996.	Razgovor ugodni ili knjiga od bojeva, u: <i>Andrija Kačić Miošić, Razgovor ugodni</i> , Zagreb.
Marković Z. 1970.	<i>Pjesnikinje starog Dubrovnika</i> , Zagreb.
Matanović J. (prir.) 1995.	<i>Zbornik radova Ključevi raja; Hrvatski književni barok i slavonska književnost 18. stoljeća</i> , Zagreb.
Matić T. 1942.	Život i književni rad Andrije Kačića Miošića, u: Kačić Miošić, V-LII.
Matić T. 1945.	<i>Prosvjetni i književni rad u Slavoniji prije preporoda</i> , Zagreb.
Matić T. 1957.	Predgovor, u: Petar Zrinski, <i>Adrijanskoga mora Sirena</i> , <i>Stari pisci hrvatski</i> 32, Zagreb, 5-18.
Novak S. P. 1999.	<i>Povijest hrvatske književnosti. Od Gundulićeva poroda od tmine do Kačićeva Razgovora ugodnog narodaslovmskoga iz 1756</i> , Zagreb.
Novalić Đ. 1967.	<i>Mađarska i hrvatska "Zrinijada"</i> , Zagreb.
Pavličić P. 1979.	<i>Rasprave o hrvatskoj baroknoj književnosti</i> , Split.
Pavličić P. 1996.	<i>Studije o Osmanu</i> , Zagreb.
Perillo F. S. 1984.	<i>Rinnovamento e tradizione. Tre studi su Kačić</i> , Fasano di Puglia.
	Problem soneta u starijoj hrvatskoj književnosti, <i>Rad Jugoslavenske</i>

Petrović S. 1968.	<i>akademije znanosti i umjetnosti</i> 350, Zagreb,5-304.
Prohaska D. 1909.	Ignjat Đorđić i Antun Kanižlić. Studija o baroku u našoj književnosti, <i>Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti</i> 178, Zagreb, 115-224.
Rapačka J. 1975.	"Osman" Ivana Gundulicia; <i>bunt swiata przedstwionego</i> , Wroclaw, Warszawa, Krakow, Gdansk.
Šetka J. 1954.	Fra Andrija Kačić Miošić i narodna pjesma, <i>Zbornik za narodni život i običaje</i> 34, Zagreb, 5-74.
Švelec F. 1977.	<i>Po stazi netlačeni</i> , Split.
Švelec F. 1990.	<i>Iz naše književne prošlosti</i> , Split.
Tadijanović D.- Vončina J. (ur.) 1991.	<i>Zbornik radova Vrijeme i djelo Matije Antuna Reljkovića</i> , Osijek.
Vončina J. 1977.	<i>Analize starih hrvatskih pisaca</i> , Split.